

İSVİÇRE'DE OSMANLI DEVLETİ ALEYHİNDE FAALİYETLER VE TÜRKLERİN TEŞKİLATLANMASI (1918-1922)

Cengiz MUTLU*

ÖZET

I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte İsviçre'de Türk karşıtı çevrelerin faaliyetleri yoğunlaşmıştı. Savaştan maddi-manevi olarak yıpranmış çıkan Osmanlı Devleti'nin bu çevrelerle mücadele edecek maddi kaynağı yoktu. Bu durum İsviçre'de yaşayan Türk vatandaşlarını harekete geçirerek, elindeki sınırlı imkânlarla Türk'ün haklı davasını savunmaya itmiştir. Bu makalede ayrıca, İsviçre'de yaşayan Türklerin mütareke dönemindeki sosyal ve ekonomik durumları, Lozan Türk Yurdu'nun Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak için faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lozan, Türk, İsviçre, Milli Mücadele, Propaganda

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı. cengiz.mutlu@windowslive.com

THE ACTIVITIES AGAINST THE OTTOMAN EMPIRE AND THE ORGANIZATION OF TURKS IN SWITZERLAND (1918-1922)

ABSTRACT

The activities of anti-Turkish political circles increased with the end of First World War. The Ottoman Empire, who had got out of the battle as both materially and morally damaged, didn't have the financial support to struggle with these political circles. This situation activated Turkish citizens living in Switzerland and forced them to defend the justified case of Turkish people with his scarce resources. The social and economic conditions of Turkish people living in Switzerland during the period of armistice, the activities of Lausanne Turc Yourdou to defend the rights of Ottoman Empire, will also be emphasized in this article.

Key Words: Lausanne, Turkish, Switzerland, National Struggle, Propaganda

Giriş

I. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti ve özellikle de İttihatçılar, zorunluluk neticesi Ermenilerin sevk edilmesinden dolayı İtilaf Devletleri'nce sert bir şekilde eleştirilmiş, hatta İngilizlerin propaganda amaçlı yazmış oldukları Mavi Kitap'a konu olmuşlardır. Savaş sırasında Avrupa'daki bir çok gazetede Osmanlı Devleti aleyhinde yazılar göze çarpmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti Batılı devletlerce tasfiye sürecine sokulmuştu. Mütareke ile birlikte Avrupa kamuoyunda özellikle Ermeni lobilerinin etkisiyle Türklerin aleyhine yayınlara hız verilmişti. Yurdun her tarafında başlayan işgallere karşı kendiliğinden kurulan yerel cemiyetlerin yanında, yurt dışında yaşayan Osmanlı vatandaşları da imkanları el verdiği ölçüde Anadolu'daki Türklerin sesini tüm dünyaya duyurmak için faaliyetlere başlamışlardı. Mütareke döneminde, Cemiyeti Akvam'ın merkezi olması sebebiyle İsviçre, Türk karşıtı lobilerin yoğun olarak gözlemlenebildiği, propagandalarını serbestçe yaptıkları bir ülkeydi. Türk karşıtı propagandaya karşı burada yaşayan Türkler de seslerini duyurmak için ellerindeki tüm imkanlarla teşkilatlanmaya başlamışlardı.

İsviçre'deki Osmanlı Vatandaşlarının Durumu

İsviçre gibi küçük bir ülkeyi savaştan korumak için İsviçreliler savaşın ilk günlerinden itibaren olanca gayret sarf etmişlerdi. Tarafsız bir devlet olarak hareket eden İsviçre, muharip iki taraf için sığınak olmuştu. İsviçreliler savaşın kötü sonuçlarından kaçanları kayıtsız şartsız ülkelerine kabul etmişlerdi. 1918 Ekim ayından itibaren İsviçre'deki Türklerin anavatan ile kara bağlantısı kesildiğinden, herkesin gözü Akdeniz tarafından açılacak yoldaydı. İsviçre'deki Türkler'e haftalardır ne mektup ne telgraf geldiğinden Türkiye'deki akrabalarıyla aralarında en ufak bir iletişim yoktu. Yaşamaları için gerekli para dahi gelmemektedir. Başlangıçta, dünyanın en düzenli posta idarelerinden biri olan İsviçre posta idaresine Fransa veya İtalya yoluyla mektuplar gelebilmekteydi. Fakat sonradan adreslere ulaşmıyor diye 1918 Ocak ayından itibaren mektuplar da kabul edilmemeğe başlanmıştı. İsviçre'de hastanelerde şifa aramaya gelen Osmanlı vatandaşlarının yanında, burada okuyan Türk öğrenciler de vardı. *"Hatta Dünya felaketinden istifade ile kasalarını doldurdukları nakitleri ile nüfus-ı hükümetle İsviçre'ye gitmiş harp zenginleri vardı"*.

1 **İkdam**, 30 Haziran 1919. Birinci Dünya Savaşı yılları Türkiye'si spekülatif girişimlerin yaygın olduğu bir ülkeydi. Kâğıt paraya güvensizlik, malların fiyatlarının artacağı bek-

İsviçre'ye tedaviye gelenler parasız kaldığından hastanelerin ücretini veremeyerek daha da hastalanıyor veya elindeki kıymetli eşyayı satıyor, borçlanıp sonra ödemeye çalışıyordu. Türk öğrencilerin bazıları, düştükleri zaruretten Cenevre sokaklarındaki karları temizlemek üzere Cenevre Belediyesi'nin 80 cent ücretle tuttuğu amele arasına katılmıştı. Çaresiz vaziyette İsviçre'de mahsur kalan öğrencilerin durumundan daha vahimi, onların çaresizliklerine karşı zenginlerin kayıtsız duruşlarıydı. Mahrumiyetler içerisinde kıvranan Türklere ilk yardım elini uzatan Cenevre Salib-i Ahmeri² olmuştu. Almanya'daki ihtilal buhranı içinde zorlukla İsviçre'ye geçen bir Türk vatandaşının durumu İsviçre Kızılhaçı sayesinde Türk Hilal-i Ahmer'ine³ ulaştırılabiliyordu. Cenevre Kızılhaçı diğer Türklere de yardımcı olmaya çalışmıştır. İsviçre'deki Türklerin moralini daha da bozan ise gazetelerde okudukları Türkiye aleyhtarı yazılardı. Özellikle 1919 Nisan ayındaki gazetelerde yer alan "*Türklerin Son Günü*" veya "*Osmanlı İmparatorluğunun Külliyyen Fesh ve İlgası*" gibi başlıklar Türkleri son derece üzmekteydi. Ne savaş sırasında ne de savaşın bitiminden sonra Türkler, Türk aleyhtarı propagandaya karşı bir şey yapamamıştı. Savaşı her türlü sonucuna karşı sefaretlerde oradaki insanların ihtiyaçları için herhangi bir para ihtiyat akçesi olarak bırakılmamıştı⁴.

Mütarekenin ilk aylarında İstanbul'a dönebilen gazetecilerden biri İkdam Gazetesi muhabiri Ahmet İhsan Bey'di. İstanbul'daki Türkler İsviçre'deki yâkınlarının durumu hakkında Ahmet İhsan Bey'den bilgi almışlardı. Bir kaç is-

lentisi elinde az parası olanları dahi ticarete sevk etmişti. Manifaturacılar tütün ticaretine girişmiş, tütüncüler kösele stoklamış, devlet memurları ise memuriyetin yanı sıra ticaretle uğraşmaya başlamışlardı. Savaşın son yıllarında servetlerini paradan kaçırarak mala yatırım yapmıştı. Piyasada mal bulunmaz iken ardiyeler tamamen malla doluydu. Bu konuda bkz. Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.343. Savaş zenginleriyle ilgili dönemin basınında birçok haber yer almıştır. Ahmet Emin Bey, havadan kazanılmış paraları dillere destan olacak surette sefahat sahalılarında yiyenleri "muzır" addetmekteydi. Basındaki diğer haberler için bkz. Murat Kacıroğlu, "Milli Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri", **Karadeniz Araştırmaları**, sayı 20, kış 2009, s. 117-136.

2 Metinde bundan sonra Kızılhaç tabiri kullanılacaktır.

3 Metinde bundan sonra Kızılay tabiri kullanılacaktır.

4 **İkdam**, 30 Haziran 1919. Osmanlı Devleti, yurt dışına öğrenci gönderilmesinde teb'ası arasında milliyet veya din ayırımı yapmamış, Türk, Ermeni, Rum ve Bulgar asıllı öğrencileri çeşitli bilim dallarında tahsil görmeleri için Avrupa'ya özellikle Fransa'ya göndermişti. 1839-1876 yılları arasında gönderilen bu öğrencilerin %71'i Müslüman, %29'u Gayrimüslimdir. Daha sonra bu devletlere özellikle hukuk alanında İsviçre eklenmiştir. Bu konuda bkz. Adnan Şişman, "Yurt Dışında Tahsil Yapan Burslu Ermeni Asıllı Osmanlı Öğrencileri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IV, Sayı 2, Aralık 2002.

tisna hariç, hepsinin zaruretten dolayı yola çıkmadığını, vatan hasretiyle dolu olduğunu, yol bulamamaktan dolayı gelemediklerini, paralarının bittiğini haber veren Ahmet İhsan Bey, İsviçre'den 17 Haziran 1919'da ayrılmıştı. Sultanzade Sabahattin Bey ve Eski Dahiliye Nazırı Reşid Bey dahi İstanbul'a dönemiyordu. Ahmet İhsan Bey Aralık ayından ayrılış tarihine kadar ancak bir telgraf ve bir mektup alabilmişti. Onları da Cenevre Kızıllaç ile Kızılay'a borçluydu. İsviçre'ye gelen bir Türk vasıtasıyla alınan bir kaç Türk gazetesi oradaki Türklerin elinde dolaştırılmıştı. 1919 Mayıs'ında İngiltere'nin Hindistan idarecilerinden Mr. Montague'nün Paris'e -konferans katılımcılarına- İslâm Alemi'ni müdafaa eden sözlerine kadar İtilaf Devletleri basını, Osmanlı Devleti için "*fesih, kahır ve ilga*" dan başka kelime kullanmamaktaydı. Batılı devletlerin bu tavır karşısında Osmanlı Devleti idarecilerinin aldıkları tedbirlerden haberleri olmadığı gibi, İsviçre'deki Türkler sokaklarda karşılaştıklarında ancak elim sohbetler edebilmekteydiler. Ahmet İhsan Bey, İsviçre ricalinden bir arkadaşı vasıtasıyla İtalyanların yardımıyla İstanbul'a dönebilmişti. Aslında İsviçre Hükümeti Türklerin yurtdışına seyahatini kolaylaştırmak istese de sınırlarının dışına hakim olmadığından Türkiye'ye dönüş için sarfedilen tüm çabalar akim kalmaktaydı. Bulgarlar ise kendilerine tahsis edilen özel bir trenle ülkelerine topluca dönebilmişlerdi. Osmanlı vatandaşı dışındakiler kendilerine yol bulabiliyorken, Türkler İsviçre'de mahsur kalmışlardı. Mahrumiyet İsviçre'deki Türkler son derece müteessir ettiğinden, son çare olarak Cenevre'deki Uluslararası Kızıllaç Heyeti'ne müracaat etmek zorunda kalmışlardı. Hayatlarını idame etmek mümkün olmadığından Kızıllaç Heyeti'nden kendilerine savaş esiri muamelesi yapılmasını istemişlerdi. O sayede ailelerinden haber alabilecekleri gibi, geçimlerini temin edecek parayı elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Cenevre Kızıllaç Türklerin müracaatlarını nazik bir şekilde karşılamış ve gerekli teşebbüslerde bulunmuştur. Bunun neticesinde İstanbul Kızılay'ı vasıtasıyla Türkiye'den haber ve adam başına 200 frank para almaya başlamışlardı. İsviçre'deki Türkler seyahat imkanlarından yoksunken, Almanya'daki Türklerin bir kısmının "*Akdeniz Vapuru*" ile Hamburg'dan hareket edecekleri haberi alınmıştır. Türklerin bir kısmı oraya gitmek istediye de Bavyera ve Münih'te çıkan karışıklıktan dolayı başaramamıştı⁵.

5 **İkdam**, 13 Temmuz 1919. I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki başarısız barış girişimleri liberalizmin iflasını getirmiştir. Bu durumda yönetici güçlere karşı tepki ancak iki yönden komünizm ve tutuculuktan gelmiştir. Savaşın sonunda yenilen hemen her devlette demokratik anayasalar kabul edildi. Fakat bu durum Almanya'da bir iç savaşı doğurmuştur. İmparatorluğun yıkılarak cumhuriyetin kurulması kimseyi memnun etmemişti. Silah bırakışmasından sonra Almanya'da üç devrimci odak belirmişti. Kiel'de "*İşçiler ve Askerler Konseyi*" merkezi otoriteye

Avusturya'da mahsur kalan bazı vatandaşlara ise Viyana'da bulunan Osmanlı Sefareti'nin müracaatı üzerine İtalya Askeri Mümessili'nin yardımıyla müsaade edilmişti. Fakat İsviçre'den Viyana'ya oradan Trieste'ye seyahat hiç de kolay olmadığı gibi, Avusturya-Macaristan'ın her köşesinde ortaya çıkan karışıklıklar Türkiye'ye dönmek isteyenlerin cesaretini kırmaktaydı. Bazıları İsviçre'ye gidip Montreaux, Milano ve Trieste'ye, oradan Macaristan'a gitmekteydiler. Şark Sürat Treni doğuluları taşımamaktaydı. İsviçre'deki mecburi ikametlerine devam etmek zorunda kalanlar, Kızılay vasıtasıyla Türkiye'deki akrabalarından para ve kısa mektuplar beklemeye mecburdular. Mektup gönderilmesi için İstanbul İtalyan Postanesi, para için Kızılay tavsiye edilmekteydi. Ahmet İhsan Bey, İsviçre'den hareketinden itibaren İtalyanlardan gördüğü iyi muameleden dolayı onlara minnettar kalmıştı. İsviçre halkının insaniyet ve misafirperverliğine hayran olduğunu gizlemeyen Ahmet İhsan Bey, trenle önce Milano, ardından Roma'ya gelerek orada bir gece geçirmiş, ardından Toronto'dan Prens Ferdinand Vapuru'yla yetmiş saat sonra Sarayburnu'na varmıştı. Ahmet İhsan Bey'in gördüğü iyi muamele yalnız temasına mecbur olduğu resmi memurlar tarafından değil, aksine tüm İtalyanlar tarafından sergilenmişti⁶. İtalyanların Türklere karşı sergilediği iyi muamelede hiç kuşkusuz savaşın sonunda İngilizler tarafından kendilerine vaat edilenleri alamamalarından dolayı uğradıkları hayal kırıklığının büyük etkisi vardı. Bu durum Milli Mücadele'de İtalyanların TBMM'ye yardımlarıyla su yüzüne çıkacaktı.

Dönemin gazetelerinde İsviçre'deki Türkler'den gelen mektuplar da yer bulabilmekteydi. Mektuplardan birinde; mütarekeden itibaren anavatanları ile olan bağlantılarının koptuğu, İstanbul'dan ne bir gazete, ne de bir mektup alamadıkları yazılmaktaydı. Türkiye'den Avrupa'ya bazı muhabirlerce getirilen haberler yabancı menbağı olan haberlerdi. Türklere karşı planlı bir karşı duruş sergilendiğinin vurgulandığı mektupta, buna karşı mukabele ancak Türklerin birliğini muhafaza etmek ve intizamlı hareket edilmesiydi. Zira tüm hücum-

karşı çıkmıştı. Bu durum diğer kentlere de sıçradı. Münih'teki sendikacı ve sosyalistler bir Yahudi sosyalisti olan Kurt Eisner başkanlığında "*Bavyera Cumhuriyeti*" ilan etti. Berlin'de ise sosyalist Eber ve Scheidemann II. Wilhelm'i tahttan feragate zorlayarak geçici bir hükümet kurdu. Nihayetinde Weimar'da toplanan mecliste K. Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un önderliğindeki Spartakistler, geçici hükümete karşı çıkmıştı. Bunlar 1918 Aralığında Komünist Parti'yi kurarak meclisi karşı devrimci olarak niteleyip mücadeleye başlamışlardı. 1919 Ocak ayında genel grev ile birlikte Berlin'de komünist bir darbe yapılmak istenmişse de ordunun da yardımıyla hareket bastırılmıştır. Çıkan karışıklıklarda Kurt Eisner, Liebknecht ve Luxemburg öldürülmüştür. Bu konuda bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar**, İmge Kitabevi, İstanbul 1989, s. 5-6.

6 **İkdam**, 13 Temmuz 1919.

lar Türklüğün maddi-manevi birliğini kırmaya dönük olduğundan, tüm amaç vatani kurtarmak olmalıydı. Yapılması gereken ise, maddi ve manevi kuvvetleri toplayıp, vatani ve onun hakkını savunmaktı. Türk Milleti'nin bazı idarecilerinin haksızlık yapması, milletin milli mukaddes hukukunu tanınamayı gerektirmezdi. Mektup, şahsi hırslarla değil, dışarda hukukumuzu kazandıracak yegane hareket tarzının içte birlik olarak özetlemektedir⁷.

Savaşın sona ermesiyle İsviçre'deki Osmanlı vatandaşları maddi olarak kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlardı. Sık sık Dahiliye Nezareti'ne maddi yardım talebini içeren mektuplar gelmiştir. Cenevre'de tahsilde bulunan öğrencilerden Mahmut Sabit Efendi, Başşehbenderliğe müracaat ederek Priştine Eski Mebusu Hüseyin Fuat Paşa'nın kendisine üç aydır para göndermemesinden ötürü kirasını ödeyemediğini bildirmektedir. Adı geçen, mektubunda İsviçre'de az miktarda parayla geçimin çok zor olması sebebiyle İstanbul'a dönüşü için gemi masrafları dahil olduğu halde bir kaç bin frank maddi yardım talep etmekteydi⁸. Galata'da Asmalimescid Mahallesi'nde oturan Fatma Hanım eşini kaybetmesinden ötürü maddi imkansızlığını öne sürerek Cenevre Hukuk Fakültesi'nde okuyan oğlu için maddi yardım istemiştir⁹. Aydın Vilayeti özel idaresince İsviçre'de tıp tahsili yapan Suad ve Süeda Hanımlar için gönderilen dilekçeyi¹⁰, Cenevre ve Paris Türk Yurdu Üyesi Cenevre Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Seyyid Yahya Çelebi'nin zor şartlarda olmasından ötürü yardım isteyen mektubu izlemiştir¹¹.

Türk Aleyhtarı Çevrelerin İsviçre'de Faaliyetleri

Türk karşıtı çevrelerin en önemli şubelerinden biri Cemiyet-i Akvam'ın merkezi olan Cenevre şehriydi. Türkiye'de mahkum olduğu iddia edilen milletlerin hukukunu savunma amacıyla merkezi Cenevre olmak üzere, bir çok tarafsız devlette şubeleri açılacak olan "*Türkiye'de Ezilen Uluslar Birliği*" adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyetin fahri başkanlığını Cenevre Kanton'u Cumhuriyeti Başkanı Mösyö H.Henri Fazy kabul etmiştir. Cemiyetin merkezi ise Eski Ziraat Müdürü Anton Efendi tarafından yönetilen Ermeni Matbuat İdarehanesiydi. İtilaf Devletlerini olduğu kadar tarafsız devletleri de etkilemeyi amaç edinen

7 **İkdam**, 22 Temmuz 1919.

8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), İdare-i Umumiye (İ.UM), 5-2/1-2.

9 **BOA**, Hariciye Siyasi (HR.SYS), 2709/14.

10 **BOA**, Meclis-i Vükela (MV), 222/86.

11 **BOA**, HR.SYS, 2251/59. Cenevre'de oturan Mehmet Mükerrerem Bey'in mektubu için bkz. **BOA**, EUM.VRK, 23/99.

bu cemiyet, kendisine hedef olarak gördüğü devletlerin basın kuruluşlarıyla sürekli irtibat halindeydi¹². “*Le Tribune de Geneve*” bu döneminde Türk karşıtı propagandanın en yoğun gözlemlenebildiği gazetelerden biriydi. Adı geçen gazetenin 20 Eylül 1918 tarihli nüshasında şu ifadeler dikkat çekiciydi: “*Türklerin azınlıklar üzerindeki hakimiyetinin tarihi, yakıp yıkma ve katliamlarla doluydu. Yunanistan’ın meşhur şehirleri, Ermenistan’ın dağlık yerleri, Arabistan platoları, Filistin tepeleri sırasıyla Türklerin zalimliğine şahit olmuşlardı... Arap çöllerinden Balkan ovalarına kadar binlerce gömülmemiş kadavra, bu manzaranın en önemli deliliydi. Er geç tiranların kılıcı kırılacaktı. Dedelerimiz bize değerli bir medeniyet bıraktı. İnsanoğlunun meydana getirdiği medeniyete altın sayfalar bıraktılar. Fakat Türkler evlerimizi harap etti. Kütüphanelerimizi, sanat eserlerimize kadar yıktılar. İlerleme yolunda önümüze binlerce engel koydular...*”¹³. Bu cümlelerin sıradan bir İsviçre vatandaşını etkilememesi elbette beklenemezdi. Bu durum Batıda zaman zaman dile getirildiği şekliyle Türklerin barbar, medeniyete düşman olduğu, sattan uzak olduğu şeklindeki yaygın kanının bir tezahürüydü.

Ermeniler ve Rumlar Türkiye aleyhine Batı kamuoyunu etkilemek için tüm vasıtalara müracaat ediyorlardı. Gazete, risale, konferans, sinemayı kullanan Türk aleyhtarları, kamuoyunu iki şekilde etkilemeyi düşünmüşlerdi. Bir taraftan tarih ve medeniyetlerinin her hususta Türklere üstün olduklarını ispata yönelik deliller öne sürerken, diğer taraftan Türklerin kabiliyetsiz, hakimiyeti altındaki milletlere karşı hunhar politikalar uyguladıklarını iddia etmekteydiler. Önce özel salonlarda yapılan propagandaya daha sonradan tertip edilen genel müsamere ve balolarla birkat daha hız verildi. Buralara gelen halka yemek ve istirahat salonlarında hep aynı fikirler telkin ediliyordu. Rum ve Ermeniler Lozan’da lüks otellerde balolar da tertip etmekteydiler. Hatta bunlardan birinde Ermeniler balonun resmi kısmında oynadıkları ufak bir piyeste Türk bayrağını tahkir etmişlerdi. Fakat bu tür eğlenceler nezaheti her şeye tercih eden halkın bir kısmına, aksi tesir ettiğiinden salonu terk ediyorlardı¹⁴.

Batıda kamuoyunu etkilemek isteyenler konferans, sinema ve gazeteyi sıklıkla kullanmakta ve sonradan genelleşen bu fikirler etrafında iş gördüklerini medeni aleme inandırmaya çalışıyorlardı. Mütarekeden sonra toplanacak sulh konferansı etrafında Türk aleyhtarları çevreler, kamuoyu denilen kuvveti kendi

12 BOA, HR.SYS, 2458/60.

13 *Le Tribune de Geneve*, 20 Septembre (Eylül) 1918.

14 *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Haziran 1921.

lehlerine döndürerek konferansa tesir etmek istemişlerdi. Diğer taraftan bizzat konferansa, konferans üye kâtiplerine kadar dünyanın her tarafından tesis ettikleri propaganda merkezlerinden yüzlerce imzayı taşıyan telgraf, talep dilekçeleri ve protestolar göndermekteydiler. Senelerden beri hazırlanan Ermeniler ve Rumlar mütareke ile birlikte propaganda araçlarını tüm güçleri ile faaliyete geçirmişlerdi. Türkiye aleyhine hergün dünyanın her tarafına, her lisanda binlerce kitap ve risaleyi bastırıp ücretsiz dağıtıyorlardı. Bütün gazete merkezlerine gidip hatta gördükleri soğuk muameleye rağmen yazarlara saatlerce kendilerini dinlettirmeye çabalıyorlardı. Büyük masraflarla tanınmış kişilere, gazetecilere, profesörlere lehlerinde yazılar yazdırıyor, konferanslar verdirtiyor, sinema şirketleriyle mukaveleler imzalamaktaydılar. Avrupa ve Amerikan kamuoyuna her gün bir vesile ile kendilerini hatırlatmaktaydılar. Türk aleyhtarı çevrelerin hummalı çalışmasına karşın Türklerde ilkin derin bir sükunet gözlemlenmekteydi. Zira, Türk düşmanını memleketlerde Türkiye'nin mümessilliği yoktu. Müttefik memleketlerin ise harekete geçecek imkanları yoktu. Türk karşıtı propaganda ilk başlarda o kadar cılızdı ki başarılı olacağına kanaat getirilmiyordu. O günlerde Türk idarecilerin bir kısmı ise, “*sükutumuz yaralı bir aslan tevazuu şeklinde telakki edilecek.*” şeklindeki bir fikre sahipti. Buradan hareketle Türk aleyhtarı çevreler karşı propaganda olmamasından ötürü küstahlaşmış ve faaliyetlerine daha da hızlandırmışlardı. Yunanlılar her tarafta dağıttıkları risaleler ve istatistiklerle Anadolu'da ki halkı birçok ismi duyulmamış, uydurma milletlere böldüklerinden, onlara göre geriye sadece bir milyon Türk kalıyordu. Bu yazılanları konferans sırasında Venizelos kullanmıştır. Ermeniler de yaptıkları Türk aleyhtarı propagandayla “*harikalar yarattılar.*” Yapılan propagandadan etkilenen Batılı basın Türkiye aleyhine adeta “*ateş püskürüyordu*”¹⁵. Ermeni ve Rumların faaliyetlerini rahatça yapabilmeleri, amaçlarına ulaşabilmelerinde yatan sebeplerin başında Batının Türk ve Doğu algısı gelmekteydi.

Aleyhteki propagandanın bir diğer ayağı ise taassuba varan Müslüman düşmanlığıydı. Cenevre Başşehbender Vekili Mustafa Şükrü Bey, Cenevre'de çoğunluğu oluşturan Latin ırkının, Müslümanlara ve Osmanlılara karşı eskiden beri süregelen taassubkâr tutumuna devam ettiğini ve bu cereyanın sürdürülüp genişletilmesinde ise mahalli basının son derece etkili olduğunu bildirmekteydi. Diğer taraftan Türk aleyhtarı Ermeni ve Yunanlıların faaliyetleri olanca hızıyla devam etmekteydi. Yunanlılar milli emellerini savunma için konferanslar

15 **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Haziran 1921.

düzenlemekte, “*Greece des Echo*” ve “*Journal des Hellenes*” isimli iki gazeteyle birlikte risaleler yayımlamalarına ek olarak, “*Journal de Geneve*” Gazetesi’ni elde etmişlerdi. “*Le Tribune de Geneve*” ve diğer bazı gazeteler dahi Osmanlı aleyhine bir tutum takınmıştı. Cemiyet-i Akvam’ın merkezi olmasından ötürü bir kat daha önem kazanan Cenevre’de Osmanlı hukuk ve menfaatlerinin savunulması ve kamuoyunun aydınlatılması için harekete geçmek gerekiyordu. Devletin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar içerisinde mahalli basının nakdi vasıtalarla elde edilmesi, büyük fedakarlıklara bağlıydı. Yayımlanması kesintiye uğrayan “*Le Feuille Gazetesi*” nin bir seneliği taahhüd ve aynı zamanda ayda 15.000 frank tahsis olunmak şartıyla yayım hayatına sokulmasını tavsiye eden Mustafa Şükrü Bey, adı geçen gazetenin Osmanlı menfaatlerini gözeteyeceği kanaatindeydi. Mustafa Şükrü Bey, teklifin reddi halinde zahirde kendi idaresi altında bir Türk basın idaresi kurulmasına müsaade edilmesini istemiştir¹⁶. Teklifin gereği şeklinde uygulanması halinde memleket adına büyük menfaatler olacağını teyid eden İstanbul Hükümeti, maliyenin içinde bulunduğu kriz dolayısıyla yapılan teklifin şimdilik ertelenmesini ve devletin mümkün meritebe eldeki vasıtalarla müdafaasına devam edilmesini istemek zorunda kalmıştır¹⁷.

Osmanlı Devleti ve İsviçre’deki Türklerin Faaliyetleri

Kamuoyunun önemine vakıf bir ülke olan Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı sırasında aleyhine olan propagandayı pasifize etmek için İsviçre’deki bazı gazeteleri kullanmıştır. Savaş sırasında Cenevre’de yayımlanmakta olan ve merkezi devletlerin görüş açısını sütunlarında savunan gazetelerden biri “*Independence Helvetique*” idi. Adı geçen gazetenin müdürü Mösyö Sadoux Savo, İstanbul’a müracaatla mütarekeye kadar olduğu gibi, mütarekeden sonra da şahsen gazetesinde Osmanlı Devleti lehine hizmet etmiş olduğunu öne sürmekteydi. Memleket menfaatlerinin müdafaası uğruna sarfettiğini iddia ettiği 4.000 frangı Osmanlı Devleti’nin kendisine karşı bir borcu olarak görüyordu. Parayı harcamakta hiç bir tereddüt etmediğini söyleyen Mösyö Savo, ailesinin içinde bulunduğu ekonomik şartları öne sürerek paranın vakit geçirilmeksizin ödenmesini istemiştir¹⁸. Lozan’da Türk Kongresi tarafından Anglosakson kamuoyunu Türkiye lehine çevirmek için orada basılmakta olan “*Turkey*” isimindeki

16 BOA, HR.SYS, 2464/57, lef 4.

17 BOA, HR.SYS, 2464/57, lef 5.

18 BOA, HR.SYS, 2471/69.

risalenin beş aylık basım masraflarının İstanbul'dan gönderilmesi uygun bulunmuştur¹⁹. Daha sonra Babıâli devamını gerekli gördüğü, İngilizce neşredilmekte olan "Turkey" adlı gazetenin masraflarını İsviçre frangı olarak gönderilmesine devam etmiştir²⁰.

İsviçre'den her tarafa yapılan Türk karşıtı söylemlere resmi makamlardan hiçbir yardım görmeyen Türk gençleri yalnız kendi düzenli teşkilatlarına dayanmak suretiyle olanca güçleriyle karşı koymaya karar vermişlerdir. Fakat bu gençler karşı tarafın çeşitli vasıtalarla başvurması neticesi tehtid de edilmişlerdi. Ellerindeki sınırlı vasıtalarla rağmen Türk gençleri, Türkiye'ye teveccühkar bir lobi teşkilini başarmışlardı. Balo dahi tertipleyen Türk gençleri buralarda gereken cevabı veriyorlardı. Gençlerin başarısı İsviçre'deki diğer Türklerin onlara yardımını getirmiştir. En lüks otellerden Save Pala's'da yapılacağı kararlaştırılan balonun ilanları Lozan'da çeşitli yerlere asılmıştır. Yüksek tabakaya ulaşılması hedeflendiğinden giriş fiyatları diğer genel balolara nispetle yüksek tutulmuştu. Baloda görevlendirilmek üzere Lozan'ın en ünlü operet ve piyano üstadları çağrılmış, tüm basın kuruluşları ve yazarlara davetiyeler gönderilmişti. Bu tarihe kadar Avrupalılar Şarkı belli kalıplar dahilinde algılamaktaydılar. Bu tarzdaki bir hareketle Avrupalıları olumlu olarak etkilemek hedeflenmişti. Lozan'daki tiyatrolarda mevcut Şark kostümleri içerisinden göze en fazla hoş görünenler kiralanmak suretiyle alınmıştı. Bunları baloda genel işlerin idare ve düzenlenmesinden sorumlu olanlar giymişti. Tahmin edilenden daha fazla kişinin geldiği baloya katılımcılar, Türk çocukları tarafından karşılanmış ardından salona götürülmüşlerdi. Programın resmi kısmı özellikle Şark dansları sürekli alkış tufanları arasında son bulmuştu. Büyük dans salonunun yanındaki kısım Şark salonuna dönüştürülmüştü. Salonun bir tarafında Türk kahvesi yapılırken, diğer tarafta lokum, baklava, helva gibi Şarka has lezzetler satılmaktaydı. Salonun duvarlarına altlarında açıklamaları olduğu halde Yunan mezalimini anlatan resimler asılmıştı. Salonun en göze çarpan yerine ise Türk İstiklal Mücadelesinin Lideri Mustafa Kemal Paşa'nın tasvirini içeren bir tablo asılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın resminin salonda olduğu duyulunca fraklı davetli topluluğu hemen resmi görmek istediğinden salonun tüm kapıları açılmıştı. O esnada Fransızcası

19 BOA, MV, 221/252.

20 BOA, MV, 223/88. Cemiyet-i Akvam'ın merkezi olan İsviçre lobiler için uygun bir merkezdi. Cemiyet-i Akvam toplantısında ekalliyet meselesi ile birlikte Ermeni yurdu meselesi de müzakereye açılacağından, cemiyet yetkililerini bu konuda aydınlatmak için bir muhtıra hazırlanmasına ve delegelerle temasta bulunmak üzere iki yetkilinin görevlendirilmesine karar verilmiştir; MV, 224/94.

mükemmel bir Türk genci Mustafa Kemal Paşa'ya ait olan bir konuşma yaptı. Konuşma henüz bitmemişken katılımcılardan birinin, *“hayır, hanımefendi ve beyefendiler, bu yalnız Türklerin İstiklal ve hayat haklarını aleme bu kadar açıklamakla ispat eden bir kahraman değildir. O aynı zamanda yalancı prensiplerle esir edilmek istenen bütün milletlerin bir kahramanıdır. Onların hukukunu temsil ediyor. Dörtler meclisinin katil kararlarına baş kaldıran yalnız bu kahraman ve bunun milleti oldu. Onların muvaffakiyeti hukuk muvaffakiyetidir.”* şeklindeki beklenmedik sözleri herkesten alkış almıştı. Balo sabaha kadar orkestranın eşliğinde Batı ve Türk müziği ezgileriyle devam etti. Satıcıların salonlarda gezdirdiği kırmızı-beyaz çiçekler adeta kapışıldı. Başarı o kadar büyük olmuştu ki, Ermeni ve Yunanlıların zararlı kapadıkları balolarına mukabil masraflar çıktık-tan sonra 700 Frangı aşan bir kâr elde edilmişti. Ertesi günkü gazeteler balodan söz ederken *“şüphesiz evvelki akşam Türk talebesi tarafından verilen balo mevsim baloların en mükemmel ve en muvaffakiyetlisi oldu...Bütün bir sene kibar muhit-lerde geçecek Türk kelimesi hep bu muvaffakiyetli ve güzel geceyi hatırlatacak ve o gece Türkler hakkında edindikleri iyi fikirleri daima saklayacaklardı.”* ifadelerini kullanmaktaydılar²¹.

İsviçre'deki Türklerin faaliyetleri İngiliz istihbarat kayıtlarında da yer bulmuştur. İngiliz belgelerine göre buradaki Türkler, Berlin'de bulunan Talat Paşa'dan aldıkları tavsiyeler üzerine bir İttihat ve Terakki temsilcisini Hint Hilafet Komitesiyle görüşmelerde bulunmak üzere Roma'ya göndermeye çabalamışlardır²².

Mütareke döneminde Cenevre'de İslam milletlerinin haklarını müdafaa, uğradıkları zulmü teşhir maksadıyla gazeteci kimliği altında bazı kişiler Osmanlı Devleti'nden maddi yardım istemektedir. Mısırlı veya Suriyeli olan el-Feyani, Osmanlı Devleti'nin Bern Sefiri Cevad Bey'e gönderdiği dilekçede, gerekli sermayenin temini için Suriye ve Mısırlılar'dan yardım talep ettiğini, fakat talebin karşılığının manevi bir teşvik olması dolayısıyla Cevad Bey'den maddi yardım istemektedir. Cevad Bey ise yaptığı araştırmanın sonucunda adı geçen kişinin, savaş zamanında Cenevre gazetelerinden birinin yazı işlerinde olduğunu, üstelik devletin aleyhinde bazı teşebbüslerde bile bulunduğunu ortaya koymuştur. Cevad Bey, bununla beraber geçmişte yaptıklarıyla devletin çizgisinde olmayan bu

21 **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Haziran 1921.

22 Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s.44.

kişinin, yeniden devletin aleyhine dönmesine meydan vermemek için, gönderdiği mektuba red cevabı verilmemesini önermişti. Hariciye Nezareti ise o günlerde devletin içinde olduğu mali bunalımdan dolayı maddi yardımın mümkün olmadığını, fakat durumun İstanbul'a bildirilmesinin ardından gelecek cevabın adı geçene haber verilmesi gereğini vurgulamıştır. Ayrıca Cevad Bey, gazeteye de Babıâli adına sekiz adet, bir adet sefarete, biri Cenevre Başşehbenderliği'ne gönderilmek üzere on adet abone kaydı sözü vermiştir. Bu yapılan elbetteki el-Feyani'nin devlete hizmet etmesini sağlamaya dönüktü²³.

Lozan Türk Yurdu ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin son döneminde başta İsviçre, Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'ya eğitim amacıyla bir çok öğrenci gitmekte ve çeşitli isimler altında dernekler kurulmaktaydı. Müşterek vatan ve millet için çalışmak azmiyle Türk gençleri başta olmak üzere Arap ve Arnavud öğrencilerin de iştirakiyle 1909'da Lozan Osmanlı Kütüphanesi adıyla bir dernek kurulmuştur. Çeşitli konferanslar tertipleyen bu dernek 17 Kasım 1911'de asli hüviyetine bürünerek "*Lozan Türk Yurdu*" adını almıştır. Lozan Türk Yurdu Anadolu'nun sesini Avrupa'ya duyurmada büyük gayret sarf etmiştir²⁴. Osmanlı Devleti sınırları dışında Lozan Türk Yurdu haricinde Türk milliyetçiliği fikrine müsteniden kurulan diğer dernekler ise; Cenevre Türk Yurdu, Neuchatel Türk Yurdu, Paris Türk Yurdu²⁵, iken işgallerin başlamasıyla birlikte İsviçre'deki Türk münevverlerince kurulan diğer bir dernek ise, İsviçre Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'di. Dernek gerek Anadolu'da ortaya çıkan olaylar, gerekse Ermeniler tarafından Avrupa siyasi çevrelerinde icra edilen propagandaların asılsız olduğu yönünde bir beyanname yayımlamıştır²⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İsviçre'deki Türk karşıtı çevrelerin faaliyetleri karşısında Lozan Türk Yurdu İsviçre'de oturan Türkleri vazife başına davet etmiştir. Mütareke hükümleri uyarınca anavatanda henüz ulaşım ve haberleşme tesis edilmiş değildi. Yurt dışında yaşayan Türklerin

23 BOA, HR.SYS, 2470/14.

24 Sulh konferansında gerek Türkiye ile ilgili kararlarda etkili olabilmek, gerekse azınlıkların iddialarına cevap mahiyetinde "*En Turquie Les Minorites*" ve "*Atrocite Greque*" adlarıyla birer risale neşredilmiştir. Bkz. Mehmet Şahingöz, "Lozan Türk Yurdu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 13, sayı 37, Mart 1997, s.31-77.

25 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s.390.

26 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c. 7, (1920) Kaynak Yayınları, İstanbul 2002, s.227.

maddi ve manevi durumları kötüydü. Tüm bu müşkülata rağmen yinede Türklerin sahip olduğu “*iman*” ları sayesinde birçok şey yapılabilirdi. Fakat Türk Yurdu’nun mesaisi siyasi sahaya dahil olamayacağı gibi, gazeteciliğe de dökülemezdi. Maksudı Türklük aleminde inkılap esasları hazırlamak olan Türk Yurdu “*alemin nurlu yollarından sapamazdı.*” Memleketin doğu ve batı kısımlarında Türklerin çoğunluk teşkil etmediği Batıda adeta kesin bir hüküm haline gelmişti. Bunun üzerine yurt üyeleri kütüphanelere girerek çeşitli coğrafi atlaslar, istatistikleri ve anketleri incelediler. Yaptıkları araştırmalar neticesinde “*Asya-yı Suğra Ahalisi*” adıyla Batılı kaynaklardan hareketle ilmi bir eser meydana getirmişlerdir. Mütarekenin doğurduğu sorunlarla uğraşan bu gençlerin çeşitli yollarla tedarik ettiği paralarla bu eser bastırılabilmiş ve gerekli yerlere gönderilmiştir. Wilson, Belçika Kralı, Sulh konferansı hazırlık komisyon kâtibi gönderdikleri mektuplarla müspet surette bu mesele hakkında aydınlatıldıklarından dolayı teşekkür etmişlerdi. Wilson mektubuna “*Türk Milleti hakkının ihmal edilmeyeceği*” cümlesini de ilave etmişti. Risalenin neşrini müteakip her taraftan birçok bilgi talep eden ilgili mektuplar Türk Yurdu merkezine gelmişti. Bu mektuplarda kamuoyuna hakim olan çevreler her iki tarafı da dinlemek istediklerini göstermekteydiler. “*Bizim devam etmiş olan sükutumuzu hakkımızın pek bedihi olduğuna değil, fakat za’afımıza ve haksız olduğumuza atf etmişlerdi.*” şeklinde ifadelerin gözlemlendiği mektuplarda, Yurt elde ettiği sonucu bir beyanname ile tüm Türklere ilan etmiş ve yardım talep etmiştir²⁷.

Kuruluşundan itibaren düzenli bir şekilde milli görevini ifa etmede gayret gösteren Lozan Türk Yurdu, Türk Milleti’nin aydın tabakasını özellikle de gençleri milli gayeler etrafında toplamak, yüreklendirmek için her yıl müsabakalar yapmaya karar vermişti. Lozan Türk Yurdu, “*Türk gençliğinin milli vazifesi ne olmalıdır*” düsturundan hareketle ilk yarışma için şu noktaları tespit etmişti: Yazılacak eserin orta hacimdeki kitap sayfalarıyla, matbu beş sayfadan az olmaması, Yarışmaya katılanların hazırladıkları eseri, isimlerini, adreslerini okunaklı bir şekilde yazarak Şubat ayına kadar Lozan Türk Yurdu’na erişirmesi, gönderilecek eserler Lozan Türk Yurdu’nca oluşturulacak bir ilmi heyet tarafından tetkik olunacaktı. Birinciliği kazanan yarışmacıya 150 frank, ikinciye 50 frank, üçüncüye de Lozan Türk Yurdu tarafından bir takdirname verilecekti. Yazılan eserlerden biri önemli görüldüğü takdirde

27 **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Haziran 1921.

Lozan Türk Yurdu tarafından bastırılarak, satışından elde edilecek kâr yarışmacıya verilecekti²⁸.

Lozan Türk Yurdu'nca Toplanan Türk Kongreleri

Mütareke ile birlikte Lozan Türk Yurdu elindeki imkanlar ölçüsünde Osmanlı haklarını savunmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla Cenevre'de bir Türk Kongresi yapılmıştır. Alınan kararları bir metin halinde Wilson ve İtilaf devletleri başkanlarına göndermek üzere Şerif Paşa görevlendirilmişti. Bu kararlarda göze çarpan hususlar şunlardı²⁹: Türkiye'nin himayesi ve başkentinin Türk hakimiyetinde bırakılması, Wilson prensiplerinden Türkiye'nin istiklâl ve hakimiyetine garanti eden 12. maddenin tatbiki, Türklerin ve diğer azınlıkların haklarının tetkiki,

Türkiye'deki azınlıklarla beraber diğer memleketlerde ki Türk azınlıkların hukuklarının temini,

Türkiye'nin işesinin temini, Türk esirlerinin mümkün olan en hızlı şekilde iadesi ve Balkan Savaşları'ndan itibaren Türkiye'den ayrılan araziye Osmanlı'nın genel borçlarının taksimi, Yabancı ülkelerdeki Türklerin dönüşüne muvafakat edilmesi.

17 Mayıs 1920'de yapılacak senelik toplantı için İsviçre'de oturan Osmanlılara birer çağrı gönderilmiştir. Paris'teki "*Cemiyet-i İslamiye*" ile Hind müslümanları arasında ortaya çıkan ihtilaf üzerine Hindliler tarafından adı geçen cemiyete verilmekte olan tahsisatın kesilmesiyle Paris'te çıkan "*Zebo De İslam Gazetesi*" nin yayımı durmuştur³⁰. İsviçre'deki Osmanlı vatandaşlarına yönelik Lozan Türk Yurdu tarafından 10 Nisan 1920'de bir çağrı yapılmıştı. Geçirilen o sıkıntılı günlerde düzenli bir program dahilinde milletin kurtuluşu için çareler aramak, fikir ayrılıklarını unutarak birlik halinde toplanmak üzere Lozan Türk Yurdu 17 Mayıs 1919'da altı gün süren toplantıyla önemli kararlar almıştı. Hiç bir partiyle bağlantısı olmadığını, Türk kardeşlerini tek bir bayrak altında toplamayı büyük bir iftihar addeden Lozan Türk Yurdu, kongrenin kendisine yüklediği millî vazifeyi gerçekleştirmeyi kendisi için bir şeref saymıştır. 17 Mayıs 1920'de Lozan Şehri'nde Tiyatro Salonu'nda 10.30'da açılması planlanan kongreye istisnasız Avrupa'daki tüm cemiyetler gönderecekleri delegelerce davet edilmişti. Davette şu cümleler göze çarpıyordu: "*Sevgili kardaşlar, vatan*

28 **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Kanun-i Evvel 1921.

29 **Tasvir-i Efkar**, 16 Şubat 1919.

30 **BOA**, HR.SYS, 2464/17, lef 1.

ve milletimiz tehlikededir. Sabisiz yavrular, masum kadınlar ayaklar altında çiğneniyor. Bunların haklarını müdafaa etmek, bu vazifeyi hakkıyla ifa edebilmek için muntazam bir programla hareket etmek esastır. Gaye-i nihayemize en çabuk varmak için en doğru yolu aramak icab eder. Müdavele-i efkâr etmek gerek. Şahsi his ve işlerimizi, siyasi mücadelelerimizi bir tarafa bırakalım. Hasta vatanın imdadına koşabilmek çarelerini aramak üzere bir araya toplanalım. Kalplerimiz aynı hisle vursun...Tarihinde harikalar gösteren büyük bir milletin neslinden olduğumuzu unutmayalım. Vukuat ne kadar elim olursa olsun bedbin olmayalım. Bütün müşkülât-ı hazıraya rağmen milletimizi tezellüle karşı tedbirler ittihaz edelim. Damarlarında Türk kanı cevelan eden kardaşlar: Lozan Türk Yurdu'nun davet ettiği bu mübarek ve hayırlı davete icabet ediniz. Yeriniz ne kadar uzak olursa olsun Lozan'a gelmeğe gayret ediniz. Bu gün bedbaht görünen büyük milletimizin hastalıklarını teşhis ve tedavi çarelerini aramak için yapılacak bu ictimağa iştirak etmek milli borcunuzdur. Bu kadar büyük günlerde milli borcunuzu ifadan kaçmayınız. Türk bu gün hariçte muntazam bir teşkilata her zamandan fazla muhtaçtır. Bu ihtiyacını tatmine siz de iştirak ediniz. Vazife başına kardaşlar.”

Programda ise maddeler şu şekilde sıralanmaktaydı: Derneğe katılan delegelerin nutku, reis ve katip seçimi, müzakere usulü hakkında maddelerin görüşülmesi, geçen seneki dernek müzakerelerinin özeti, kongre daimi bürosunun bir senelik faaliyeti hakkındaki raporun okunması, daimi büronun düzenlenmesi hakkında müzakere ve ruzname.

Ruznamede ise şu maddeler göze çarpmaktaydı: Muhaceret, yabancı boyunduruk, işgalde kalan Türk illerinde ictimai teşkilat, terbiye-i bedeniye teşkilatı, iktisadi, ticari ve zirai teşkilat, nüfus erimesinin önlenmesi çareleri ve sıhhi teşkilat, Türk köylüsü ve refahı, aile ve kadın, eğitim. Lozan'a gelmesi mümkün olmayan Türklerin, derneğe herhangi bir madde hakkında gönderecekleri dilekçelerle iştirakleri kabul edilmişti³¹.

“*Turan Türk Yurdu*”nun teşebbüs ve davetiyle ilk defa 17 Mayıs 1919'da toplanan Lozan Türk Yurdu, özellikle sosyal meselelerde dimağları aydınlatmak, bazı sosyal meselelerde anlaşmaya varabilmek, siyasi fikri ne olursa olsun Türk gençlerini yurt şemsiyesi altında birleştirmek emelini takip ediyordu. Mütarekeden sonra ortaya çıkan karamsar tablo derneği Osmanlı vatanının savunulması ile de meşgul olmaya itmiştir. Bu vazifeyle meşgul olmak üzere dernek,

31 BOA, HR.SYS, 2464/17, lef 2.

Lozan'da sürekli bir yurt tesis etmiştir. Türkiye'nin Avrupa ile haberleşmesinin mümkün olmadığı zamanlarda yararlı hizmetleri taktire şayan olan Lozan Türk Yurdu, 1921 senesinde aynı tarihte toplanmaya katılımcıları davet etmiştir. İsviçre parasının yüksek olmasından dolayı İsviçre dışındaki Türkler buraya gelemeyerek layihalarla derneğe iştirak etmişlerdi. Dernek, Almanya'nın çeşitli merkezlerinden, Paris, Viyana, Budapeşte Talebe Cemiyeti'nden bu yolda yazılı mütalaalar almıştır. İsviçre'nin Zürih, Bern, Neuchatel, Cenevre gibi merkezlerinden ise birer murahhas heyet gelmiştir. Bunlardan başka Kırım ve Kuzey Türklerden bazı önemli şahısların katılımı derneğe güç vermiştir. Derneğin o seneki programı ise şöyleydi:

1. Lozan Türk Yurdu Reisinin Nutku.
2. Delegelerin Nutukları.
3. Toplantı zamanı için kongreye bir reis ve katip seçimi.
4. O günkü durum ve şahsi teklifler.
5. Müzakere usulünün tespiti.
6. Daimi büronun bir senelik faaliyetine dair kongre umum katibinin raporu ve bu yönde müzakereler.
7. Daimi büro nizamnamesinin tastik ve kabulü.
8. Bir sene için umumi katip seçimi.
9. Ruzname-i müzakere

Dernek, Lozan Türk Yurdu namına başkan tarafından okunan nutukla açıldı. Türk Yurdu başkanı derneğin 3 yıl boyunca zor şartlar altında toplandığını anlatma ihtiyacı hissetmişti. 1919 senesi toplantısını anlatırken o günkü gazetelerden İzmir'in Yunanlılarca işgalini hatırlatma gereğini duyan başkan, Paris'te toplanan sulh konferansının ise Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen tasfiyesini müzakere ettiğini söylemişti. Dernek başkanına göre, o yıl Türk Milleti kudret ve mevcudiyetini fiilen göstermiş, istiklal-hürriyet kabiliyetini ispat etmiş, düşmanı mağlup etme azmiyle, hayat hakkını düşmanları dahil tüm dünyaya tanıtmıştı. O sıkıntılı günlerde tüm müşküllere rağmen iki yıldır tam bir sükunet içinde toplanan Türkleri, Türk Yurdu başkanı 3. toplantılarını parlak bir şekilde yapmayı başarılı kılan Allah'a hamd ve şükretmiştir. Çeşitli nutukların ardından Bern sefreti kâtibi tarafından resmi açılıшта bulunmayan

Sefir Cevat Bey adına bir beyanname okunmuştur. Cevat Bey, öncelikle Anadolu'daki kahramanların Türkiye'nin hürriyet ve istiklâli için verdiği mücadeleyi, ardından Türk gençliğinin İsviçre'de ilim ve irfan cephesindeki mücadelesini takdir ettikten sonra, itimatnamelerin taktimi merasimi sırasında İsviçre başkanı tarafından Türk Milleti hakkında kullanılan övgü dolu sözleri hatırlatmıştır. Zira, o dönemde merkezi Avrupa devletlerindeki Türk vatandaşlarının hukukunu korumayı İsviçre siyasi memurları üstlenmiştir. Toplantıda derneğin üstleneceği milli vazifeler görüşülmüştür. Öncelikle Anadolu'da Türklerin istiklâl ve namusunu savunanlara, TBMM'ye derneğin takdirlerini bildirmek için Anadolu'ya bir telgraf çekilmesi hakkındaki karar oy birliği ile alınmıştır. Böyle bir telgrafın çekildiği Sadrazam Tevfik Paşa'ya da bildirilmek suretiyle Türk Milleti'nin birliği için mesai sarf etmesi ümidi korunmak istenmişti. Ayrıca alınan kararların Anadolu ve İstanbul basınına bildirilmesi kararlaştırıldı. Türk'ün hukukunu müdafa eden Türk dostlarına; Pierre Loti'ye, Londra İslam Yurdu'na, bazı şahıs ve müesseselere de teşekkür telgrafları çekilmişti. Hürriyet ve hayat hakkı için yaptığı mücadelede Türk Milleti'nin ne kadar haklı olduğunu teyit eden dernek, bu noktaya dikkatleri çekmek üzere uzun müzakereler neticesinde bazı İtilaf Devletleri ricaline de telgraflar çekilmesine karar vermişti. Amerikan başkanı Harding'e çekilen telgrafta *"Ekaliyetlerin hukukuna en vasi' miyasta hürmet eden hürriyet ve mevcudiyeti için çarpışan Türk Milleti'nin müzaheretinize mazhar olacağını Lozan'da toplanan Türk Kongresi ümit eder."* ifadelerine yer verilmişti³².

Bir ay içinde Lozan'da dördüncü toplantısını yapan Türk Kongresi yazı işleri dairesinden Türk basınına gelen bir mektupta adı geçen kongre, Türk meselesi hakkında çeşitli devletlerin siyasetlerinden on sekizine telgraflar çekmişti. Türk Milleti'nin istiklalini muhafaza etmek için mütarekeden beri takip ettiği mücadelesi hakkında dünya kamuoyunun dikkati çekilmek istenmiştir. Telgraflarda, Türk Milleti'nin yegane isteği *"her milletin kendi mukadderatını kendisi serbestçe idare etmesine ait olan düstürün"* Türkler hakkında da tatbikine müsaade edilmesi şeklinde özetlenebilmekteydi. Türkler ekseriyet teşkil ettikleri topraklarda istiklâllerinin, siyasi hakimiyet ve iktisadiyelerinin tasdik olunmasını istemekteydiler. Türk Milleti İtilaf Devletleri tarafından mahalli tahkikat yapılması hususundaki teklifi ve sonuçlarını kabul ettiği gibi, I.Dünya Savaşı'na girmelerinin cezasını çekmeğe ve imparatorluğun 2/3'üne yakın toprağın kendisinden ayrıl-

32 **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Ağustos 1921.

masına razı olmuştu. Yunanistan'ın Anadolu ve Trakya'da huzur içinde yaşayan, mütareke hükümlerini uygulayan bir millete saldırması devam eden savaşın ana sebebiydi. Yine telgraflarda, *“Türkler miras olan mülklerinin hukuka bile riayet etmeyen eşkıya sürüleri tarafından pek müthiş tecavüze ve tahribata uğramasına müsaade edemezlerdi.”* ifadeleri göze çarparken, Türk Milleti'nin bağımsızlık için üç yıldır silahlı mücadeleye girişmesi ise, *“Türkler bu suretle bütün dünyaya ispat etmişlerdi ki, hür ve müstakil yaşamak ve hiç bir hakimiyet-i ecnebiyyeye katlanmamak azmindedirler. Ancak bu kudsî cihad şark sulhüne bağlı olan sulh nizam namına da fâideli olduğundan Türk Milleti'nin hukuk-ı tabiisi tasdik olunmadıkça cihan sulhünün de takarrür edemeyeceği aşikardır.”* ifadeleriyle betimlenmekteydi. Üstelik Türk Milleti sebebiyet vermediği savaşın devamını arzu etmemekte ve nihai zafere iman etmekle birlikte, barış akdetme isteğini defaatle duyurmuştu. Bu isteğin gerçekleşmemesindeki en önemli engel Yunanlıların hiç bir hakları olmadığı topraklarda yerleşmek için yaptığı zulümler ve ihtiraslı emelleriydi. Gerek müttefik gerekse tarafsız çevrelerce icra edilen tahkikatlarda Yunan ordusunun kadın, çocuk, ihtiyar ayırmaksızın yaptığı zulümler ortaya çıkmıştı. Zira bu dönemde Yunan zulmüne Anadolu içinde katlanıp oturanlar hariç, mezalimden kaçmak için İstanbul'a sığınanların sayısı 70.000'den fazlaydı. Türk Kongresi Türk Milleti'nin maruz kaldığı zulme en kısa sürede son vermek için medeni dünyanın dikkatini çekmek istiyordu. Kongre Ankara'daki TBMM'ye şu telgrafi çekmişti: *“Dördüncü Lozan Türk Kongresi Türkü ve şerefini kurtaran ve vatanın ruhu olan Büyük Millet Meclisi'ne ve muhterem reisine hürmet ve muhabbetlerini yollar.”* Türk Ordusu'na ise şu telgraf çekilmiştir: *“Dördüncü Lozan Türk Kongresi sevgili vatanımızı hunhar boyunduruğu altına almak isteyen düşmana karşı cansiperane müdafasıyla varlığımızı kurtaran kahraman ordumuza minnetdarlığınızı, hürmet ve muhabbetlerini yollar”*³³.

Lozan Konferansı Sırasında Faaliyetler

Lozan Konferansı sırasında İsmet Paşa bir taraftan Lord Curzon ile uğraşiyor, diğer taraftan gazetecilerle görüşerek Türk davasını anlatmaya ve bütün dünyaya yaymaya çalışıyordu. Bu esnada “İsviçre–Türkiye Dostlar Cemiyeti”nin kurulması ve bu vesileyle Türk öğrencilerin verdiği balo İsmet Paşa'ya Türk davasını özetleme imkanını sağlamıştı.³⁴ Anadolu'da seyahatinin ardından Türk

33 İleri, 1 Haziran 1922.

34 Ali Naci Karacan, **Lozan**, Nokta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 176.

askeri hareketi hakkında yazılar yazan İsviçreli Albaylardan Arthur Fonjallaz'ın teşebbüsüyle İsviçre'de bir "Türkiye Muhibler Cemiyeti" tesis edilmişti. Cemiyetin birinci toplantısını barış toplantısının açıldığı gün akdetmesi ve merasim sırasında yine cemiyet tarafından İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hüseyin Bey'e birer madalya verilmesi kararlaştırılmıştı. Diğer taraftan Türk heyeti, Cenevre Üniversitesi Öğretim üyelerinden Profesör Montet ve Pittard'a Türk Milleti'nin hislerini ifade etmek üzere, İstanbul Darülfünunu müderrislerinden Yahya Kemal, Gazeteci Ruşen Eşref Bey'leri görevlendirmişti³⁵.

Lozan görüşmelerinde sırasına rastlayan bayram Lozan'daki Türk gazetecilerin İsmet Paşa ile görüşüp bayramlaşmaları için bir vesileydi. Lozan'daki Türk Yurdu, Lozan Palas'ın duvarlarını küçük kırmızı bayrakların süslediği büyük salonunda sade bir bayramlaşma töreni düzenlemişti. Bayramlaşmaya Lozan'daki Hintli, Mısırlı, Suriyeli, öğrencilerle birlikte bütün Müslümanlar başta İsmet Paşa olmak üzere Türk Heyeti katılmıştı. Önce Şeyh Abdulkaki Arslan isminde bir Mısırlı genç Kur'an'dan bir sayfa okumuş, ardından Arap halkından Ahmet Resmi isminde diğer bir genç de Doğu milletlerine bağımsızlık fikrini ilham eden İsmet Paşa'ya teşekkür eden bir konuşma yapmıştır. Bundan sonra Türk öğrencileri adına bir genç nutkunda, Anadolu'da savaş devam ederken Lozan'daki Türk gençliğinin nasıl bir iman ile davaya bağlılığını anlatmıştır. Söz alan İsmet Paşa toplantıyı hazırlayan Türk öğrencilerin cemiyetlerine teşekkür etmiş ve bayramlarını kutlamıştır. İsmet Paşa Türk öğrencilerin bu hareketini samimiyetle hatırlanacak bir misal olarak adlandırmıştır. Türk öğrencilerine nasihat vermeyi de unutmayan İsmet Paşa, öğrencilerin ilim kuvvetine karşı daima samimi bir itikat ile inanmalarını isteyerek sözlerine şu şekilde devam etmişti. "Bu surette memleketlerine döndükleri zaman iftihar edilecek bir uzuv olmaya gayret etmelidirler... Talebimiz yarına ve kendilerine itimat besleyerek çalışmalıdır. Talebimiz mensup olduğumuz milletimizin hakiki ve kalbi bir itimat beslemelidir. Milletimiz gerek tabii vasıflarıyla, gerek tarihi ananeleriyle dünyada hiç bir milletten aşağı kalmamak üzere yaratılmıştır ve her millet gibi saygınlığa layıktır..." Uzun uzadıya alkışlanan İsmet Paşa'nın nutkundan sonra bayram hatırası olarak

35 **Vakit**, 22 Kasım 1922. Dönemin gazetecilerinden Ali Naci Karacan'ın ifadesiyle "O gece Lozan'da hakiki bir Türk gecesi olmuştu." O akşam İsviçreli Türkler arasında bir de Dostluk Derneği kurulmuştur. İsviçreli Albay Fonjallaz Başkanlığında toplanan İsviçre-Türkiye Dostluk Cemiyeti'ne bir süre ara verilmiştir. Biri Mustafa Kemal Paşa'ya, diğeri İsmet Paşa'ya ait olmak üzere iki altın madalya verilmiştir. Madalyaların bir tarafında "İsviçre-Türk Dostlukları Cemiyeti" ve "1922 tarihli İsviçre-Türkiye Bayrakları" bulunmaktaydı; Karacan, **a.g.e.**, s. 177.

toplantıya katılanların grup halinde resimleri çekilmiştir³⁶.

Lozan Barış Antlaşması'nın son bulmasıyla Lozan Türk Yurdu üyeleri de Türkiye'ye dönmeye başlamıştı. Dr. Kazım Esat, Saffet Bey, Şakir Bekirof ile faaliyetlerine devam kararı almış olsa da adı geçen şahısların memlekete dönmeleri sebebiyle Yurdun faaliyetlerinin tatil edilmesi kararı alınmıştı. Önce Yurt evrakı İstanbul'a nakledilmiş, ardından Yurt defterine "*ileride ihyası kuvvetle ümit edildiği*" notu düşülerek, yurdun faaliyetine son verilmiştir³⁷.

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İsviçre'de Osmanlı Devleti aleyhine olan çevrelerin faaliyetleri hızlanmıştı. Özellikle Ermenilerin yaptığı çalışmalar had safhadaydı. Cemiyet-i Akvam'ın merkezi olması sebebiyle İsviçre'de Osmanlı Devleti aleyhine yayınlar bu ülkede yaşayan Türkleri rencide etmekteydi. Bu ülkede yaşayan Türklerin ise Osmanlı Devleti aleyhine yapılan faaliyetlere karşı koyacak değil maddi güçleri, bazılarının Türkiye'ye dönecek paraları dahi yoktu. İsviçre'deki Türkler memleketlerine dönemediği gibi, haber dahi alamamışlardı. Son derece güç koşullar altında yaşayan İsviçre'deki Türkler, Ermeni ve Rumların Türklüğü rencide edici faaliyetlerine karşı teşkilatlanma çabasına girişmişlerdi. Siyasi gaye gütmeyen Lozan Türk Yurdu ise, Osmanlı Devleti aleyhine olan çevrelerin faaliyetleri sonucu mesaisini Türklerin haklarını korumaya adanmıştır. İsviçre ve civar ülkelerdeki Türkleri teşkilatlandırmayı kendine hedef alan Lozan Türk Yurdu, gerek tertiplediği balo ve kongrelerle, gerekse bastırdığı broşürlerle Türklerin Anadolu'daki sesini İtilaf Devletleri nezdinde duyurmaya çalışmıştır. İsviçre'deki Türkler Lozan Konferansı sırasında yaptıkları faaliyetlerle de İtilaf Devletlerini Türk davasına kazanmaya çalışmışlardır. İsviçre'deki Türklerin sergilediği bu spontane tepki Türk Milleti'nin bağımsız yaşamaya verdiği önemin bir göstergesi olduğu gibi, en zor şartlarda dahi hayatta kalma azmini göstermesi açısından önemlidir.

36 Karacan, **a.g.e.**, s. 389-391.

37 Şahingöz, **a.g.m.**, s.69.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Gazeteler

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Le Tribune de Geneve

Tasvir-i Efkar

Vakit

Eserler

Atatürk'ün Bütün Eserleri, c. 7, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002.

KACIROĞLU, Murat, "Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 20, kış 2009, s.117-136.

KARACAN, Ali Naci, **Lozan**, Nokta Yayınları, İstanbul 2006.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar**, İmge Kitabevi, İstanbul 1989.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, "Lozan Türk Yurdu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 13, Sayı 37, Mart 1997, s. 31-77.

ŞİMŞİR, Bilal, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, c.3, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1979.

ŞİŞMAN, Adnan, "Yurt Dışında Tahsil Yapan Burslu Ermeni Asıllı Osmanlı Öğrencileri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IV, Sayı 2, Aralık 2002.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Millî İktisat (1909-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara 1982.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Arba Yayınları, İstanbul 1995.